

УДК 336.77

*О. Й. Свіжак, викладач Чортківського інституту підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету*

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ “РЕЄСТР ПОЗИЧАЛЬНИКІВ”

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти вдосконалення єдиної інформаційної системи “Реєстр позичальників”, розкривається важливість функціонування даної системи, висвітлено позитивні і негативні сторони її діяльності на території України.

Ключові слова: реєстр позичальників, надійність банків, кредитний ризик, ненадійні позичальники, платоспроможність, кредитні бюро.

Постановка проблеми. На сьогодні в економіці України намітилися негативні тенденції щодо розвитку банківського кредитування. Надання кредитів та проведення кредитної політики є найпоширенішими і найризикованішими операціями банківських установ, хоча і приносять їм основну частину доходу. Однак аналіз ситуації, що склалася у банківській сфері, свідчить, що світова економічна криза суттєво вплинула на процес кредитування і принесла із собою низку проблем, що стосуються надання кредитів як фізичним, так і юридичним особам по всій території України. Однією із таких проблем можна вважати підвищену зацікавленість в отриманні кредиту з боку шахраїв. Застереженням таким вчинкам можна вважати єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників” (далі – ЄІС “Реєстр позичальників”), яка була створена за ініціативою Національного банку України з метою зменшення ризику неповернення комерційним банкам кредитних коштів.

При погіршенні загального становища у фінансовому секторі економіки України оцінка ризиків і відбір позичальників ускладнюються, процентні ставки підвищуються, що змушує кращих позичальників йти з ринку. При цьому ненадійні щодо фінансового стану позичальники згодні на високу плату за кредит, бо знають, що навряд чи повернуть кредит. Результатом цього стає або ризикована кредитна політика і загроза фінансової спроможності самих кредиторів, або їх прагнення максимально обмежити видачу позик, незважаючи на наявність на ринку надійних позичальників. Це негативно відбивається на стані як реального сектора, так і фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що питання визначення платоспроможності позичальників вже досліджували такі автори, як А. М. Мороз, М. І. Савлук, О. А. Кириченко, О. В. Дзюблюк, Л. О. Примос-

тка, ми вважаємо, що детальний аналіз функціонування бази боржників дасть змогу виявити фактори, які негативно впливають на процес мінімізації ризиків і його вдосконалення.

Невирішені раніше частини проблеми. Хоча окремі аспекти зниження рівня кредитного ризику висвітлено в працях різних науковців, ця проблематика залишається малодослідженою в питаннях розвитку ЄІС “Реєстр позичальників”.

Мета статті. В умовах сьогодення дуже важливим є дослідження і пошук нових напрямків вдосконалення вищезгаданої системи, оскільки кількість недобросовісних позичальників помітно зростає разом із обсягом неповернених кредитів.

Виклад основного матеріалу. ЄІС “Реєстр позичальників” розроблена відповідно до статті 6 Закону України “Про Національний банк України” і діє на основі постанови від 27.06.2001 № 245 “Про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників)” та змін до неї, внесених згідно з постановами Національного банку України від 04.12.2001 № 495, від 15.05.2002 № 183, від 23.12.2003 № 573, від 11.11.2005 № 426 [1].

ЄІС “Реєстр позичальників” створена з метою підвищення надійності банків, зміцнення довіри до банків та банківської системи, зменшення ризиків, що виникають при обслуговуванні клієнтів і функціонує на добровільних (договірних) засадах.

Основним завданням системи є забезпечення обліку позичальників, які мають прострочену заборгованість перед банками. Це дозволяє попередити цілеспрямоване неповернення кредиту, що в свою чергу, суттєво зменшує кредитний ризик. Дана система забезпечує збереження банківської інформації про клієнтів і доступ уповноважених осіб банків до неї. Але дана система має ряд недоліків і працює не на повну потужність.

До ЄІС “Реєстр позичальників” підключені банки, що уклали договір з Національним банком про надання інформаційно-довідкових послуг через цю систему. Координацію роботи уча-

сників здійснює структурний підрозділ банківського нагляду, а експлуатацію програмно-технологічних засобів забезпечує департамент інформатизації Національного банку. З метою підвищення ефективності функціонування ЄІС “Реєстр позичальників” банк-учасник має право надавати своїм філіям, обласним дирекціям дозвіл на користування послугами реєстру.

Інформація, що міститься в ЄІС “Реєстр позичальників”, становить банківську таємницю. Для забезпечення конфіденційності всі файли інформаційного обміну обробляються електронними засобами захисту інформації, розробленими в Національному банку. НБУ та банки-учасники системи не мають права використовувати цю інформацію не за цільовим призначенням, розголошувати, надавати іншим юридичним чи фізичним особам, крім особи, про яку зібрана інформація.

ЄІС “Реєстр позичальників” забезпечує:

- зменшення кількості охочих “поживитися” кредитом без наміру його повертати, оскільки сама можливість потрапити в таку базу і знання того, що отримання інформації в ній вільне і безкоштовне, стане суттєвим обмеженням для багатьох потенційно небезпечних боржників;
- посилення виконавської дисципліни існуючих позичальників у зв’язку з можливістю потрапити до такої бази;
- більш повний захист вкладників та їх вкладів від неповернення кредитів;
- покращення захисту та поінформованості самих кредиторів в результаті отримання інформації про потенційно “небезпечних” боржників.

В базі даних зберігається така інформація про позичальників (боржників), які мають прострочену та сумнівну заборгованість перед банком:

- назва позичальника, адреса;
- назва і місцезнаходження банку, в який не повернули позику;
- ідентифікаційний номер;
- резидент чи нерезидент;
- юридична чи фізична особа;
- дата виникнення заборгованості згідно із договором;
- валюта кредиту;
- сума простроченої заборгованості;
- дата виникнення простроченої заборгованості;
- дата фактичного погашення простроченої заборгованості.

За допомогою цих даних кваліфікований банківський працівник зможе побачити повну картину про певного клієнта, його бажання і мож-

ливості в погашенні позики, а тому і зробити правильне рішення – надати кредит цьому клієнту чи відмовити.

За станом на 01.09.2010 173 банки уклали договір з НБУ про участь в ЄІС “Реєстр позичальників”. Це свідчить про те, що банкам вигідно бути учасником ЄІС. Вони зацікавлені в такому співтоваристві, оскільки кожен банк подає своїх ненадійних клієнтів, а це суттєво зменшує їхній кредитний ризик.

Банки-учасники регулярно надають потрібну інформацію про своїх клієнтів до бази даних і несуть повну відповідальність згідно з чинним законодавством за достовірність наданої інформації. Сюди входять клієнти, які на дату її надання мають у гривневому еквіваленті сумарну прострочену та сумнівну заборгованість у національній та іноземній валюті в сумі, що перевищує 10 тис. грн. На нашу думку, до бази даних можуть зараховуватися і ті позичальники, сума неповернених коштів яких не досягає 10 тис. грн. Тому що борг на меншу суму теж можна вважати як цілеспрямоване і недобросовісне неповернення кредиту.

Через кризу ліквідності в банківській системі кредити продовжують дорожчати, а умови їх видачі стають усе більш жорсткими. Підвищення ставок банкіри пояснюють високим рівнем інфляції та збільшенням дисконтної ставки НБУ. Дорожчають не тільки нові кредити: клієнти деяких банків стали одержувати листи, у яких їм повідомляють про підвищення ставок по вже виданих кредитах. З огляду на тривале зростання інфляції кількість позичальників, не здатних розплатитися за своїми обов’язками, буде зростати. До класу ненадійних позичальників потраплять не лише особи, які і не планували віддавати банку позичку, а і ті, котрі за вищепереліченими причинами не в змозі цього зробити.

Тільки чітка система видачі кредиту, визначення платоспроможності клієнта і висококваліфіковані працівники зможуть відрізнити шахрая від тимчасово неплатоспроможної особи. Новим у банківській справі є те, що комерційні банки на свій ризик запроваджують нові види кредитних послуг, при яких для отримання банківського кредиту індивідуальному позичальнику не потрібно вказувати свої доходи. Зрозуміло, що це такий маркетинговий хід, який спрямований на подолання конкуренції і здатний залучити більшу кількість клієнтів. Але ж, якщо людина не може представити довідки про доходи і не має постійної роботи, то більше імовірності, що вона виявиться неплатоспроможною. Також не можна забувати і про осіб, які вже при отриманні кредиту знали, що повертати його не будуть.

Такі умови лише допомагають шахраям. Надання кредиту без довідки про доходи проводиться при мікрокредитуванні, тобто виданий кредит є невеликим. Саме тому ми вважаємо, що мінімальна сума неповернених коштів, які можна було б зараховувати до бази, може бути меншою за 10 тис. грн.

ЄІС “Реєстр позичальників” допомагає банківськими працівникам прийняти рішення про надання чи відмову в кредиті фізичним і юридичним особам. Ця база на сьогоднішній день є найповнішою і налічує найбільшу кількість боржників.

Але існують і інші реєстри позичальників. Зараз в Україні діють чотири бюро кредитних історій, які теж формують подібні бази:

- Перше всеукраїнське бюро кредитних історій, створене декількома великими банками;
- Міжнародне бюро кредитних історій (МБКІ), створене Тас-комерцбанком (зараз – Сведбанк) та ісландською компанією “Кредитінфо”;
- Українське бюро кредитних історій (УБКІ), створене Приватбанком;
- БКІ банку “Російський стандарт”.

Бюро кредитних історій (БКІ) збирає дані про те, наскільки акуратно клієнт банку платив по кредиту, а потім продають ці дані іншим банкам. Кредитні бюро створені для обміну інформацією про позичальників між кредиторами, підвищення рівня поінформованості банків про потенційних позичальників, що дає можливість більш точно прогнозувати поворотність позик. Це дозволяє кредиторам ефективно визначати напрям і ціну позики, зменшуючи ризик виникнення проблеми несприятливого вибору. Головна мета їхньої діяльності – знизити ризики банків при видачі кредитів і убезпечити банкірів від клієнтів-ошуканців. Для сумлінних клієнтів вигода повинна полягати в тому, що якщо вони платять справно, то наступна позичка буде їм надана дешевше.

Кредитні бюро виступають як інформаційні посередники, засновані самими кредиторами, або створені незалежно, і одержують прибуток від своєї діяльності. Кредитори забезпечують бюро даними про своїх клієнтів, які порівнюють з інформацією, отриманою з інших джерел (суди, державні реєстраційні, податкові органи тощо) і формують картотеку на кожного позичальника. Кредитори за умови регулярності і достовірності надання інформації про своїх клієнтів можуть постійно отримувати з бюро звіти про кредитні операції потенційних позичальників. Жорсткість правил надання даних зумовлена тим, що кредитне бюро, особливо яке належить самим кредиторам, потенційно схильне до конф-

лікту інтересів: кожен хоче отримувати повну і достовірну інформацію, не надаючи своїх даних. Іншими словами, діяльність кредитного бюро заснована на принципі взаємного обміну, який встановлюється в угоді, що укладається між бюро і кредиторами.

Також досить радикальним є нововведення, що стосується бюро кредитних історій. Кожен позичальник, що бере кредит у банку, повинен буде погодитися з тим, що його дані будуть передаватися в таке бюро. У випадку відмови клієнта зарахують до найгіршої категорії “Д”.

Нова норма цілком узгодиться з інтересами фінансистів, оскільки надає їм додатковий важіль тиску на клієнтів. Справа в тому, що за законом передача інформації, що становить кредитну історію, можлива винятково за згодою її суб’єкта – клієнта банку. Але далеко не кожен погодиться на таку операцію, оскільки в майбутньому це загрожує відмовою банку видавати кредит.

Тепер же клієнтів будуть ставити перед непростим вибором: або вони погоджуються на передачу даних у бюро в обмін на прийнятні умови кредитування, або переводяться у категорію ненадійних і, як наслідок, отримують більш високі відсотки по кредиту.

Це ще раз нас переконує в тому, що у країні має існувати єдина чітка і налагоджена система реєстрації ненадійних позичальників, а тому потрібно ЄІС “Реєстр позичальників” вдосконалити і запровадити її діяльність на загальнообов’язкових умовах.

Що стосується досвіду закордонних держав із розвиненою економікою, то, наприклад, у Сполучених Штатах Америки достатньо розвинена законодавча база кредитування. У Штатах діють правила надання інформації позичальникам – “Закон про достовірну інформацію в кредитуванні” 1968 року із змінами, прийнятими в 1981 році; антидискримінаційні правила – “Закон про рівні можливості” від 1974 року; “Закон про достовірну оцінку кредитоспроможності”, “Закон про правильне погашення кредиту” та інші закони. Спираючись на солідну законодавчу базу, практика кредитування в США охоплює всі можливі життєві ситуації і потреби американців: покриття витрат на медичне обслуговування, перебування в лікарні, сплату податків, відпустку і т.д.

В Італії законодавство передбачає, що за відсутності в договорі кредитування ряду істотних умов (процентна ставка, терміни і можливість дострокового повернення кредиту, надання забезпечення) вони заповнюються за наступними правилами:

- річна процентна ставка дорівнюватиме мінімальній процентній ставці по державних цінних паперах, випущених протягом 12 місяців з дня укладення кредитного договору;
- термін повернення кредиту не повинен перевищувати 30 місяців, забезпечення кредиторів не може бути надане;
- можливість дострокового повернення кредиту або припинення договору розглядається як прерогатива споживача, який може скористатися нею у будь-який час без яких-небудь додаткових витрат або штрафних санкцій.

З наведених прикладів складається лише загальне уявлення про правові засоби захисту, якими може скористатися позичальник для захисту своїх інтересів, але цим не вичерпується все коло правових засобів. Слід розглянути питання кредитних бюро в контексті світового досвіду, оскільки він безпосередньо стосується проблеми сумлінності позичальника і є захистом вже кредиторів від неповернень кредитів і неплатежів відсотків по ним. Світовий досвід демонструє різноманіття форм організації кредитних бюро. При цьому кількість і вид власності кредитних бюро можуть бути різними в кожній країні. Так, у ряді країн, таких як США, Бразилія, Аргентина більшість кредитних бюро є приватними підприємствами, що функціонують з метою отримання прибутку від надання інформаційних послуг. Крім того, в цих країнах діють і декілька місцевих кредитних бюро, створених торговими палатами і асоціаціями як некомерційні організації. У Японії і більшості європейських країн, як правило, кредитні бюро створюються у формі приватних компаній, що належать консорціуму кредиторів. На території Великобританії діють два кредитні бюро, абсолютно самостійні і незалежні від позикодавців. У Фінляндії і Бельгії кредитні бюро управляються або ліцензуються урядовими агентствами. Кредитне бюро, що діє в Німеччині, є об'єднанням восьми регіональних в правовому і економічному відношенні самостійних товариств – Товариство Захисту у справах Загального забезпечення Кредитів (SCHUFA). Їх власниками і одночасно партнерами є комерційні банки, ощадні каси, кооперативні банки, фірми, що пропонують кредитні карти, лізингові та іпотечні банки, а також підприємства роздрібної торгівлі і посилочної торгівлі, що надають фізичним особам грошові або товарні кредити споживчого характеру. Регіональні товариства SCHUFA об'єднані в BUNDES-SCHUFA з штаб-квартирою в місті Вісбаден. Його завданням є забезпечення єдиних принципів діяльності в регіональних товариствах SCHUFA, а також коор-

динація, накопичення і надання даних, важливих для ухвалення рішень у сфері контактів з фізичними особами. Крім того, в компетенцію BUNDES-SCHUFA входить розвиток співпраці із закордонними організаціями з подібним профілем діяльності. У Канаді діє розгалужена система дрібних приватних місцевих кредитних бюро, що безпосередньо працюють із позичальниками, з перевірки кредитоспроможності. Конкурентами є великі приватні корпорації, що працюють у сфері надання послуг з перевірки кредитоспроможності. Інформація про фінансове становище приватних осіб і організацій поступає в інформаційну мережу системи місцевих кредитних бюро приблизно від 250 компаній, які, у свою чергу, є її активними користувачами. У їх числі банки, кредитні союзи, телефонні, лізингові компанії, крупні універсами, оптові постачальники. На місцевому рівні збирається інформація про заборгованість по податкам, грошовим позовам та ін. Зареєстрований в місцевому кредитному бюро користувач має можливість за допомогою виданих йому комп'ютерних кодів і пароля практично миттєво отримати необхідну йому інформацію [3].

Україні необхідно переймати досвід розвинених країн світу у сфері банківського кредитування, при цьому враховувати специфіку національних особливостей країни. Необхідно збалансувати закордонний досвід і власні можливості для досягнення найбільш ефективного результату.

Висновки.

1. Для досягнення максимального результату у напрямку зменшення ризику неповернення кредитних коштів невідповідальними і недобросовісними позичальниками необхідно, перш за все, вдосконалити нормативно-правову базу, яка б регулювала відносини між кредиторами і позичальниками.

Для ефективної роботи ЄІС “Реєстр позичальників” Україні вкрай необхідна державна програма удосконалення системи банківського кредитування позичальників, яка б охоплювала нормативно-правові (організаційні) та економічні напрямки функціонування кредиту в економіці. У нормативно-правовому (організаційному) сенсі доцільно покращити регулятивну базу, в тому числі закони, які захищають права кредиторів. Зокрема, прийняти Закон України “Про банківське кредитування” з урахуванням об'єктивних законів функціонування кредиту, принципів та умов організації умов кредитування, де необхідно визначити відповідальність як банку, так і позичальника, а також держави.

2. Кожен банк має змогу на свій розсуд вибрати, який захід потрібно застосувати, щоб захиститися від недобросовісних позичальників:

- укласти договір з НБУ і безкоштовно користуватися ЄІС “Реєстр позичальників”, яка є найбільш повною і надійно захищена від перекручування даних;
- користуватися платними послугами бюро кредитних історій і не завжди отримувати точну інформацію;
- приєднатися до якоїсь асоціації чи банківського союзу, які будуть захищати інтереси даного банку.

3. Особливо важливим є той момент, що відповідно до Положення про єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників” інформація до бази даних ЄІС “Реєстр позичальників” надається банком про позичальників, які на дату надання інформації у гривневому еквіваленті мають сумарну прострочену заборгованість за всіма одержаними кредитами, з урахуванням прострочених та сумнівних до погашення нарахованих доходів, в національній та іноземній валюті у сумі, що пе-

ревищує 10 тис. грн. На нашу думку, до бази даних можна зараховувати і позичальників, які раніше не повернули менші суми за встановлені. Це дасть змогу попередити наступне неповернення кредиту, можливо в цей раз в більших масштабах.

4. Конкурентами ЄІС “Реєстр позичальників” виступають чотири бюро кредитних історій, які накопичують і продають інформацію про недобросовісних позичальників, яка не завжди є повною і достовірною. На нашу думку, з метою захисту кредиторів від дій шахраїв необхідно на державному рівні зобов'язати банки підключатися до ЄІС і користуватися лише її послугами. Це дасть змогу отримувати безкоштовно точну інформацію про того чи іншого клієнта.

5. Також потрібно підвищити виконавчу дисципліну в кожному відділенні. У невідповідальних працівників кредитного відділу, помилки яких були причиною надмірних ризиків у кредитній діяльності, необхідно перевіряти кваліфікацію.

Список літератури

1. Про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників) : постанова Національного банку України. – К. : Національний банк України, 2001. – № 245.
2. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль : навч.-метод. посібник / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлятюк. – К. : Кондор, 2005. – 295 с.
3. Новіков В. Кредитне бюро: проблеми і рішення / В. Новіков // Юридичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 78–84.

Summary

In the article investigational theoretical and practical aspects of perfection of the unique informative system “Register of borrowers”, opens up importance of functioning of this system, the positive and negative sides of its activity are reflected on territory of Ukraine.

Отримано 05.10.2010